

دکتر انور خامه‌ای

خاطرات سیاسی

- پنج نفر و سه نفر
- فرصت بزرگ از دست رفته
- از انشعاب تا خودکشی

سرشناسه:

خامه‌ای، انور، ۱۳۹۷-۱۲۹۵

عنوان و نام پدیدآور:

خطرات سیاسی: پنجاه نفر و سه نفر، فرصت بزرگ از دست رفته، از
انشعاب تا کودتا / انور خامه‌ای

وضعیت ویراست:

[ویراست ۳]

مشخصات نشر:

تهران: نامک، ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری:

۱۰۹۲ ص: مصور

شابک:

۹۷۸-۶۲۲-۶۶۷۰-۲۱-۰

وضعیت فهرست‌نویسی:

فیبا

موضوع:

حزب توده ایران

موضوع:

Hezb Tudeh Iran

موضوع:

زندانیان سیاسی - ایران

موضوع:

Political prisoners - Iran

موضوع:

ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۵۷-۱۳۰۴

موضوع:

Iran - History - Pahlavi, 1925-1978

رده‌بندی کنگره:

DSR ۱۲۳

رده‌بندی دیویی:

۹۵۰/۸۲۴۰۱

شماره کتاب‌شناسی ملی:

۵۹۰۳۳۹

نامک در زبان پهلوی (فارسی میانه) به معنای کب و ناله است

تلفن: ۶۶۴۱۷۶۳۶

خطرات سیاسی

پنجاه نفر و سه نفر، فرصت بزرگ از دست رفته

از انشعاب تا کودتا

نوشته دکتر انور خامه‌ای

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۹

شمارگان: ۶۶۰ نسخه

قیمت: ۱۷۵۰۰۰ تومان

ISBN: 978-622-6670-21-0

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۷۰-۲۱-۰

تمامی حقوق این اثر محفوظ است

تکثیر یا تولید مجلد آن کلاً و جزئاً، به هر صورت (چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی)

بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است

پخش پارسه: ۶-۶۶۴۷۷۴۰۵ داخلی ۱

فهرست مطالب

پیشگفتار چاپ جدید

۵

کتاب اول

پنجاه نفر و سه نفر

(۱۳۱۲ تا ۱۳۲۰)

۱۱	سرآغاز
۱۳	بخش اول: سه چهره
۱۵	فصل اول: دکتر تقی ارانی
۲۹	فصل دوم: عبدالصمد کامبخت
۵۶	فصل سوم: محمد شورشیان
۶۱	بخش دوم: گروه ۵۳ نفر چگونه پدید آمد؟ و چه کرد؟
۶۳	فصل چهارم: آغاز کار
۶۷	فصل پنجم: مجله دنیا
۷۶	فصل ششم: از تشکیل حزب کمونیست تا دستگیری ۱۳ نفر
۹۱	بخش سوم: دستگیری، زندان، دادگاه
۹۱	فصل هفتم: چگونه فاجعه رخ داد؟
۱۰۴	فصل هشتم: روزهای تلخ تر از زهر من
۱۱۸	فصل نهم: از رواق تا نفاق
۱۴۲	فصل دهم: دادگاه
۱۵۰	فصل یازدهم: زندانیان قدیمی
۱۷۷	فصل دوازدهم: از بند ۲ تا بند ۷
۱۹۹	فصل سیزدهم: آخرین روزهای زندان
۲۰۷	ضمائم، ضمیمه ۱: متن ادعانامه مدعی العموم استیناف
۲۳۲	ضمیمه ۲: رأی دادگاه درباره ۵۳ نفر
۲۳۴	ضمیمه ۳: متن آخرین دفاع انور خامه ای در دادگاه

کتاب دوم فرصت بزرگ از دست رفته (۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶)

۲۴۵	فصل اول: حزب توده چگونه تشکیل شد؟
۲۶۱	فصل دوم: در تلاش معاش
۲۷۱	فصل سوم: گامهای نخستین حزب توده
۲۹۷	فصل چهارم: چگونه حزب توده گسترش یافت؟
۳۱۶	فصل پنجم: اصلاح طلبان پیش از نخستین کنگره و پس از آن
۳۴۱	فصل ششم: از کافتارادزه تا سادچیکف
۴۳۴	فصل هفتم: حزب توده در آستانه قدرت
۵۱۱	فصل هشتم: چشمان من کم کم باز می شود
۵۵۳	فصل نهم: در تهران چه گذشت؟

کتاب سوم از انشعاب تا کودتا (۱۳۲۶ تا ۱۳۳۴)

۵۸۹	سرآغاز
۵۹۱	فصل اول: انشعاب، نخستین عصیان علیه استالین در جهان
۶۵۷	ضمائم فصل اول: متن کامل نخستین اعلامیه انشعاب
۶۷۴	متن دومین اعلامیه انشعاب
۶۸۸	متن آخرین اعلامیه انشعابیون و اعلام انصراف از فعالیت سیاسی
۶۹۲	فصل دوم: از ترور محمد مسعود تا واقعه ۱۵ بهمن
۷۳۵	فصل سوم: نفت در سایه خشونت
۷۶۱	فصل چهارم: از تشکیل جبهه ملی تا حکومت رزم آرا
۸۰۵	فصل پنجم: حکومت رزم آرا و جنبش ملی کردن صنعت نفت
۸۵۵	ضمیمه فصل پنجم: بررسی پرونده قتل رزم آرا
۸۶۲	فصل ششم: ایدئولوژی در پرتو نفت
۸۸۸	فصل هفتم: حکومت مصدق و خرابکاریهای حزب توده
۹۳۷	فصل هشتم: قیام ۳۰ تیر و نتایج آن
۹۶۷	فصل نهم: وضع اقتصادی ایران در دوران حکومت مصدق
۱۰۰۳	فصل دهم: تحلیلی از کودتای ۲۸ مرداد
۱۰۳۰	فصل یازدهم: پایان تراژدی
۱۰۴۷	فهرست راهنما

پیشگفتار چاپ جدید

خاطراتی که پیش رو دارید، نخست در سالهای ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ به صورت سه کتاب جداگانه چاپ و منتشر شد و مورد استقبال فراوان قرار گرفت. کتاب اول آن «پنجاه نفر و سه نفر» در کمتر از شش ماه بار تجدید چاپ شد و چاپ چهارم آن هم در مدت کوتاهی نایاب گردید. کتاب دوم آن «فرست بزرگ از دست رفته» سه بار به چاپ رسید و ناشر در نظر داشت چاپ هر سه کتاب را تجدید کند ولی متأسفانه به علت گرفتاریهای دیگری موفق نشد. از آن هنگام تا کنون چون هر سه کتاب نایاب و خواستاران فراوانی داشت، کراراً هم از جانب خوانندگان و هم از طرف بعضی ناشران پیشنهاد می شد چاپ آن را تجدید کنیم. اینک بسی شادمانیم که چاپ جدید «خاطرات» را به صورتی آراسته تر و پیراسته تر با اضافات و ملحقات فراوان تقدیم خوانندگان می کنیم.

ناگفته نگذاریم که در خارج از کشور نیز از بعضی هموطنان ما از «خاطرات» به حدی بود که دوبار هر سه کتاب به صورت افست بدون اجرت بکار بسته یا ناشر تجدید چاپ شد و انتشار یافت که نسخ آنها هم نایاب شده است. علاوه بر آن اخیراً کتاب اول و احتمالاً دو کتاب دیگر به شکل حروفچینی مجدد در خارج انتشار یافته است. استقبال از «خاطرات» تنها محدود به انتشار گسترده آن در داخل و خارج کشور نبوده و در مطبوعات و رسانه های داخلی و خارجی نیز بازتاب گسترده ای، چه به صورت معرفی و ترغیب و چه به شکل انتقاد و تکذیب داشته است. گذشته از آن، به طور خصوصی نیز بازتاب آن بسیار وسیع و عمیق بوده است. بلافاصله پس از انتشار نخستین کتاب «خاطرات» سیل تشویق و ترغیب دوستان و آشنایان و خوانندگان ناشناس بطور شفاهی و کتبی آغاز شد. نامه های فراوانی از قشرهای گوناگون اجتماع بویژه دانش آموزان، دانشجویان و روشنفکران، نگارنده را ترغیب به ادامه و تکمیل خاطرات می کرد. دوستان و خوانندگان دیگری ضمن تأیید کتاب بعضی نقصها یا اشتباهاتی که به نظرشان می رسید، تذکر می دادند و خواستار اصلاح آنها در چاپهای بعدی می شدند. منجمله دوست ارجمند آقای عبدالکریم طباطبایی مدیر

روزنامه و سالنامه دنیا طی نامه مفصل دوستانه ای ۲۴ مورد اشتباهات تاریخی، ادبی یا چاپی که در این سه کتاب به نظرشان رسیده بود برای نگارنده فرستادند که نشانه مطالعه دقیق خاطرات از جانب ایشان بوده است. با تشکر از ایشان و سایر دوستان و کسانی که تذکراتی داده‌اند، در چاپ حاضر تا آنجا که ممکن بوده است به این نظرها توجه و موارد فوق اصلاح شده است. البته، در مقابل تشویقها و اظهارات علاقه‌مندان، مخالفان «خاطرات» بویژه آنها که مورد افشاگری قرار گرفته بودند نیز بیکار ننشسته و علیه آن تبلیغ و آن را تحریم و تکفیر می‌کردند.

تجدید چاپ «خاطرات» به صورت کنونی نیز چندان آسان نبود و به دلایل زیر لازم بود کل آن مورد بازنگری و بازنویسی جدی قرار گیرد. نخست به این دلیل که پس از انتشار چاپهای پیشین «خاطرات» در طی این هشت سال و تا حدودی در اثر انتشار آن و استقبالی که از آن صورت گرفت بعضی از رهبران حزب توده و وابستگان به آن یا مخالفانش خاطرات خود را بطور کتبی و شفاهی درج و انتشار داده‌اند مانند خاطرات مرحوم ایرج اسکندری، «کژرا» مرحوم احسان لمبری، خاطرات آرداشس آوانسیان، یوسف افتخاری، دکتر جهانشاهلو، ضیاء الموتی، مرحوم بهمن احمد شغائی و غیره. این خاطرات، صرف نظر از صحت و سقم آنها، باید مورد توجه قرار گرفت.

دوم اینکه، علاوه بر خاطرات مربوط، در هفت فاصله، اسناد، مدارک، خاطرات رجال و دست اندرکاران سیاست، و تحقیقات تاریخی فراوانی درباره این دوران منتشر شده و بعضی پرونده‌های قضایی مربوط به حوادث آن انتشار یافته است. اینها نیز باید مورد توجه واقع می‌شد، چون ممکن بود در پرتو آنها بعضی نقاط تاریک خاطرات روشن شود یا بالعکس بطلان بعضی حدسیات یا نظرات مسلم گردد.

سوم اینکه، در چاپ پیشین، کتاب سوم «خاطرات» یعنی «از تشعب تا کودتا» به صورت ناقص منتشر شده، به عبارت دیگر حدود یک سوم از متن دست‌نوشته کتاب حذف شده بود. علت اصلی آن این بود که ناشر سابق پس از ملاحظه متن مزبور با بر نظر گرفتن قطع سابق کتاب معتقد بود قطر کتاب بیش از حد کلفت می‌شود و خلاصه این حجم نامناسب است و موجب مشکلاتی می‌شود و تقاضای تقلیل آن را داشت. نگارنده نیز چون علاقه داشتم که فرصت از دست نرود و کتاب هرچه زودتر منتشر شود ناگزیر با این تقاضا موافقت و بسیاری از اسناد و مطالب فرعی را حذف کردم. در چاپ جدید لازم بود آن دست‌نوشته از نو مورد رسیدگی قرار گیرد و از آن اسناد و مطالب محذوفه آنچه مهم و جالب است به متن کتاب افزوده شود.

بالاخره حوادث مهمی که در این هشت سال در کشور ما و در جهان روی داده است؛ بویژه فروپاشی حزب توده و دولت شوروی را نمی‌شد ندیده گرفت. به این دلایل «خاطرات» مورد بازنگری دقیق قرار گرفت و تا حدود زیادی با چاپ سابق فرق کرده است. رویهم‌رفته

تغییرات زیر در آن صورت گرفته است:

۱ — بعضی مطالب یا اظهارنظرها که صحت آنها مورد تردید یا تکذیب قرار گرفته بود اصلاح شده است:

۲ — در مورد حوادث مهم و مطالب مؤثر و حسّاس، اظهارات دست اندرکاران و خاطره‌نویسان دیگر در آن باره، به صورت پاورقی آورده و اضافه کرده‌ایم تا خوانندگان با دیدگاه‌های مختلف و حتی مخالف نظر ما نیز آشنا شوند و بهتر بتوانند درباره واقعیت امر داوری کنند.

۳ — اسناد و مدارک و مطالب خواندنی که از چاپ نخستین کتاب سوم حذف کرده بودیم، دوباره بر آن افزوده‌ایم. بعضی از این اسناد صرفاً ارزش تاریخی دارد. با وجود این می‌توان گفت با افزودن آنها «خاطرات» کاملتر شده است.

۴ — از تعادلی است که در سالهای اخیر از طبقه‌بندی خارج شده است و همچنین بعضی مصاحبه‌های خصوصی نگارنده با دست اندرکاران حوادث مهم در تکمیل «خاطرات» استفاده کرده‌ایم. در این زمینه می‌توانیم من‌باب مثال به مصاحبه با افسرانی که در فرارده تن از رهبران حزب توده از زندان دخالت داشته‌اند، اشاره کنیم.

۵ — سه فصل جدید به آخر کتاب سوم افزوده‌ایم. یکی از این فصول بررسی مستندی است از سیاست و استراتژی اقتصادی دولت در دهان حکومت مصدق و پیروزی آن؛ فصل دیگر تحلیلی است از کودتای ۲۸ مرداد بر اساس اسناد و مدارک از طبقه‌بندی خارج شده؛ و فصل سوم شرح حوادثی است که پس از کودتای ۲۸ مرداد روی داده است:

۶ — بالاخره هر سه کتاب را باهم چاپ کردیم و فهرست اسامی اشخاص را نیز در پایان آن افزوده‌ایم.

در پایان باید صمیمانه از تمام دوستان، آشنایان و ایشاخام دیگری که در نگارش، تصحیح، اصلاح و تکمیل این «خاطرات»، چه در مرحله پیشین چاپ و در این چاپ جدید، به نحوی از انحاء کمک کرده‌اند سپاسگزاری کنم. متجمله از آقایان مرحوم مرتضی، حسن پیروزجو، ابراهیمی، فریریز برزگر، بویژه دوست دیرینم دکتر علینقی کسبی به خاطر کمکهای ارزنده‌شان در تشویق و ترغیب به نگارش خاطرات، از آقایان مهندس تقی مکی‌نژاد، مرتضی زربخت، دکتر عنایت‌الله رضا، دکتر محمدحسین تمدن جهرمی و ضیاءالدین الموتی، به خاطر اطلاعاتی که در اختیارم گذاشته‌اند، و بالاخره از آقایان دکتر ساعدلو، دکتر محمدقلی محمدی، مرحوم حسینقلی کاتبی و بویژه مرتضی مظفری که اسناد و کتابهای لازم را در دسترس قرار داده‌اند صمیمانه تشکر می‌کنم.